ISSN: 1304-4796
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences
2025; 23 (4);339-359

Tercümanlıktan Bankerliğe: Pisani Ailesinin Darütterhin Bankası Açma Teşebbüsü

Hüseyin Yılmaz[1,2]

ÖZET

Avrupa'da ortaçağda temelleri atılan ve erken modern çağda hızla gelişen modern bankacılık sistemi, Osmanlı Devleti'ne XIX. yüzyılda gelmiştir. Uzun süre bir milli banka kurma teşebbüsleri olsa da devlet bankası statüsündeki Osmanlı Bankası'nın temelleri 1856'da atılmıştı. Fakat gerçek anlamda faaliyete geçmesi 1860'ları bulmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde birçok resmî ve özel banka açma teşebbüsleri olmuştur. Bunlardan birisi de Darütterhin bankasıdır. İngiliz elçiliğinde baş tercümanlıktan emekli olan Etienne Pisani tarafından 1877'de sunulan bu teklif, Bâb-ı Âli tarafından olumlu karşılanmıştır. Etienne, uzun süre İngiliz elçiliği başta olmak üzere yabancı elçiliklerde tercümanlık görevi üstlenen Levanten ailelerden Pisani ailesinin bir mensubudur. Darütterhin bankası açma önerisi ilk başta Bâb-ı Âli tarafından uygun bulunmuştur. Fakat taraflar arasındaki özellikle faiz oranındaki uyuşmazlık söz konusu bankanın açılmasını engellemiştir. Bu çalışmada da 1877'den 1900'e kadar hükümet ve Pisani ailesi arasında bankanın açılması için yürütülen süreç ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Darütterhin, Banka, Pisani, Faiz, Tercüman.*

From Translator to Banker: Pisani Family's Attempt to Open a Darutterhin Bank

ABSTRACT

The modern banking system, whose foundations were laid in Europe in the Middle Ages and developed rapidly in the early modern era, came to the Ottoman Empire in the nineteenth century. Although there were attempts to establish a national bank for a long time, the foundations of the Ottoman Bank, which had the status of a state bank, were laid in 1856. In the second half of the 19th century, there were many attempts to open official and private banks in the Ottoman Empire. One of these was the Darütterhin bank. This proposal, submitted in 1877 by Etienne Pisani, who had retired as chief interpreter at the British Embassy, was welcomed by the Porte. Etienne was a member of the Pisani family, one of the Levantine families who had worked as interpreters in foreign embassies, especially the British embassy, for a long time. His proposal to open a Darutterhin bank was initially approved by the Porte. However, the dispute between the parties, especially over the interest rate, prevented the opening of the bank. This study will examine the negotiations between the government and the Pisani family between 1877 and 1900 for the opening of the bank.

Keywords: *Darutterhin, Bank, Pisani, Interest, Interpreter.*

[1] İletişim Yazarı: huseyin.yilmaz@cbu.edu.tr
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, https://orcid.org/0000-0003-3655-6919.

(Makale Gönderim Tarihi: 03.07.2025 / Yayın Tarihi:29.12.2025)
Doi Number: 10.18026/cbayarsos.1733566
Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

Banka kurumunun geçmişi eski çağlara kadar gitmektedir. Fakat günümüzdeki modern bankaların temellerinin XII. yüzyılda İtalya'da ve özellikle Venedik'te atıldığı kabul edilmektedir. 1164 tarihli bu en eski bankacılık girişimi zaman içinde önce İtalyan şehir devletlerine daha sonra da Avrupa'nın diğer bölgelerine yayılmıştır. Daha çok bulundukları şehirlerin yerel ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan bu bankalar, zaman içinde etki alanlarını genişletmişlerdir. Özel bankaların sahip olduğu ekonomik imkanlar bir kamu bankası fikrini ortaya çıkarmıştır. Kuruldukları şehirlerin iktisadi hayatına yön vermeye başlayan bu bankalar, zaman içerisinde devlet bankalarına dönüşmüştür. Özellikle Avrupa'da ulus devletlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla beraber ilk devlet bankaları olarak tanımlanan bankalar da kurulmaya başlamıştır. Bunların en eskilerinden biri 1606'da temelleri atılan Amsterdam Bankası'dır (Kindleberger, 1985, s. 35-54). Amsterdam Bankası başta olmak üzere Hollanda'da ortaya çıkan yeni banka ve bankacılık sistemi Avrupa'nın diğer bölgelerinde de bankaların kurulmasını teşvik etmiştir. Özellikle Amsterdam Bankası örnek alınarak Alman prenslikleri, İsveç, Fransa ve İngiltere'de kamu bankalarının kurulmaya başlandığı görülür (Ergin, 1980, s. 1-29; Al, 1997, s. 1-11). Bu doğrultuda XVII ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'nın büyük devletlerinin neredeyse tamamında kamu bankalarının temelleri atılmıştır. Bu bankalar bulundukları ülkelerin kraliyetinden aldıkları izinler sayesinde kurulabilmektedir. Kraliyetten aldıkları izinler ile birlikte bazı haklar da elde etmektedirler. Kamu bankalarının kuruldukları ülkelerin para politikalarını düzenlemek, resmi paranın basım ve dağıtımını kontrol etmek, ihtiyaç halinde hükümetlerine gerekli krediyi sağlamak gibi görevleri vardır. Özellikle para politikası ve kredi sağlaması, hükümetine karşı en temel görevlerinin başında gelir. Bu sayede hükümet içinde bulunduğu ekonomik krizleri çözebildiği gibi savaş, keşif seferi gibi yüksek maliyetli organizasyonları da yapabilmektedir (Al, Akar ve Bayraktar, 2014, s. 25-51; Kindleberger, 1985, s. 55-116).

Osmanlı Devleti'nde modern bankaların kurulması XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Daha öncesinde bankaların sunduğu finansal hizmetler sarraflar, para vakıfları, çeşitli sandıklar, darphane mübayaacıları gibi oluşumlar tarafından sağlanmaktaydı. Özellikle sarraflar, Osmanlı iktisadi hayatında bankacılık misyonunu fazlasıyla yürütmekteydiler. İstanbul'un fethi sonrasında buradaki sarraflarla başlayan ilişki, onların zaman içerisinde devletin ekonomisinde çok önemli bir konuma sahip olmalarına neden olmuştur. Sarrafların geneli gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Başta Ermeniler olmak üzere, Yahudiler, Rumlar ve Levantenler bu mesleği icra etmişlerdir. Sarraflar, para alım satımı, muhafazası, değiş tokuşu, paraların işletilmesi gibi finansal açıdan hayati misyonları gerçekleştirmekteydi. Bunun yanında sarraflar, önemli devlet adamlarının finansal işlerini yürütürler, gerektiğinde onlara borç verirlerdi. Hatta savaş zamanlarında bu bankerlerin devlete bile borç verdikleri görülmektedir (Ergin, 1980, s. 28-29; Bölükbaşı, 2014, s. 19-96; Yaycıoğlu, 2019, s. 375-396; Al, 1997, s. 12-29) Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki mağlubiyetler ile ortaya çıkan büyük savaş giderleri ve tazminatlar, bunlardan alınan borçlar sayesinde ödenebilmiştir. Diğer yandan sarraflar Osmanlı Devleti'nin vergi

sisteminde de önemli bir konuma sahipti. Mukataa, malikane ve iltizam sisteminin işlemesinde kritik bir rol üstlenmekteydiler. Vergilerin toplanmasında devletten yükümlülüğü alan kişiler, sistem gereği bir sarraf ile iş birliği yapmak zorundaydı. Sarraflar mültezimlere kefil olduğu gibi onun adına devlete gerekli ödemeleri de yapabilmekteydi. Bu açıdan sarraflar modern bankaların kurularak etkinlik kazanmasına kadar Osmanlı iktisadi hayatında kritik bir rol üstlenmişler ve bankacılığın farklı misyonlarını yerine getirmişlerdir (Akyıldız, 2009, s. 163-165; Jamgoçyan, 2017).

Osmanlı Devleti'nin modern banka ile teması XVIII. yüzyılın ikinci yarısında dış borçlanma için yapılan girişimler sırasında gerçekleşmiştir. Hollanda'dan borç almayı düşünen Bâb-ı Âli, elçilik ile temasa geçmesine rağmen Hollanda bankalarına yönlendirilmiş ancak bu girişim olumlu neticelenmemiştir. Osmanlı Devleti'nde modern bir banka kurma fikri II. Mahmud devrinde gündeme gelmiştir. Özellikle bu dönemde Osmanlı sikkelerinde sürekli yaşanan devalüasyonlar, sadece Osmanlıların değil yabancıların da zarar görmesine neden oluyordu. Diğer yandan Yunan İsyanı ve onu takiben yaşanan 1828-1829 Osmanlı-Rusya harbi neticesinde Bâb-ı Âli, önemli bir tazminat ödemek zorunda kalmıştı (Al, Akar, 2015, s. 280-281). Bu ise devletin borç ihtiyacını daha da arttırmıştı. Bu doğrultuda 1836'da David Urquhart tarafından İngiltere'den borç teklifi ve buna bağlı olarak bir banka kurma önerisi yapılmıştı. Bu sayede Osmanlı para sisteminin yeniden düzene oturtulması planlanmaktaydı. Öneri gerçekleşmese de teklif, iki yıl sonra İngiliz elçisi Ponsonby tarafından yeniden gündeme getirilmişti. Her iki taraf da öneriye sıcak bakmıştı. Özellikle Mustafa Reşid Paşa, İngilizlerin desteği ile onların sitemiyle kurulacak olan banka ile Osmanlı para sisteminin sağlam bir zemine oturtulabileceğini düşünüyordu. Fakat bu girişim Fransızları endişelendirmişti. Bu nedenle Fransızlar da aynı tarihlerde benzer bir öneri ile gelmişti. Fakat her iki öneri de hayata geçmemiştir. Ancak 1840'ta kağıt para kaimenin tedavüle sokulması modern iktisadi bir adımdı. Fakat bu proje, Osmanlı maliyesi için kötü bir tecrübe olacaktı. 1862'ye kadar tedavülde kalan ilk kaime uygulaması, aynı zamanda bir devlet bankasının kurulmasını da geciktirmişti (Al, Akar ve Bayraktar, 2014, s. 55-63; Akyıldız, 2018).

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde bazı özel banka kurma teşebbüsleri de gerçeklemiştir. Bu teşebbüslerin ilki 1842'de kurulan İzmir Bankası'dır (Smyrna Bank). Bunu ise Halep'teki başka bir girişim izlemiştir. Fakat son girişim başarısızlıkla sonuçlanmış, İzmir Bankası ise izinsiz açıldığı gerekçesiyle Bâb-ı Âli tarafından kapatılmıştır (Al, 1997, s. 30-43). 1849 yılına kadar bankacılık konusunda bir gelişme olmamıştır. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nin ilk bankası olarak kabul edilen Dersaadet Bankası kurulmuştur. Sermayesinin %40'ı devlet tarafından %60'ı ise kurucu ortakları olan Jak Alyon ve Emmanuel Baltacı tarafından karşılanmıştır. Bu banka bir bakıma yarı resmi bir şekilde çalışmıştır. Hükümet ile yapılan sözleşmeler gereği Dersaadet Bankası'nın ana görevi, kambiyo istikrarının sağlanmasıydı. Bunun yanında kaime fiyatlarına istikrar sağlaması gibi bir beklenti de mevcuttu. Fakat bu banka uzun soluklu olmamış ve 1852 yılında tasviye edilmiştir (Serdaroğlu, 2021).

Kırım Savaşı ve sonrasında banka kurulması yönündeki fikir ve girişimlerde bir artışın görüldüğü gözlemlenmektedir. Bu dönemde hem Osmanlı devlet adamları hem de yabancılar tarafından çeşitli banka fikir ve önerileri sunulmuştur. Islahat Fermanı'nda açık bir şekilde Avrupalı sermayeye başvurulacağı ve bankaların kurulacağı ilan edilmiştir. Diğer yandan savaş ve sonrasında Avrupa ile olan ilişkilerin daha da artması, modern banka ihtiyacını daha da arttırmıştır. Bu kapsamda ilk banka imtiyazı Şark Bankası (Bank Oryantel) ismi ile İngilizlere verilmişse de banka, bu isimle değil Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) unvanı ile 1856 yılında hayata geçmiştir (Apak-Tay, 2012, s. 64-66). Fakat bu banka da istenileni verememiş ve daha sonrasında ise bir milli banka kurulması yönünde yeni girişimler ve teklifler birbirini takip etmiştir. Teklifleri yapanların başında Paxton-Wilson grup, Crédit Mobilier, Rothschildler, Osmanlı Bankası, Galata Bankerleri gelmektedir. Hükümet ile bu gruplar arasındaki görüşmeler bir türlü olumlu sonuçlanmamıştır. 1858'de Türkiye Milli Bankası adı altında bir bankaya imtiyaz fermanı verilmiş ve 1860 senesinde hisse senetleri piyasaya sürülmüştür. Fakat banka bir türlü faaliyete geçemeyecekti. Bu nedenle bir devlet bankası kurma fikri tartışılmaya devam etmişti. Bu mesele 1863'te Bank-ı Osmanî-i Şahane adı ile kurulan banka ile çözülmüştür. Daha önce kurulan Osmanlı Bankası, bu yeni bankaya dahil edilmiş ve aynı isimle adlandırılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Bankası ismi ile tanınan bu banka, İngiliz ve Fransız ortak sermayesi ile kurulmuştur. Bu açıdan Osmanlı'nın da dahili olduğu üç devletin ortak bir girişimidir. Banka, zaman içinde hukuki durumunu daha güçlendirmiş ve milli banka olma konumunu sürdürmüştür (Al, Akar ve Bayraktar, 2014, s. 63-201; Autheman, 2002; Demirkol-Polatcı Demirkol, 2024, s. 479-480).

Osmanlı Bankası'nın açılmasından sonra özel bankaların kurulması için de girişimlere başlanmıştır. Başta İngiliz ve Fransız sermayesi olmak üzere yabancı ve yerli yatırımcılar, Osmanlı başkenti ve vilayetlerinde bankalar açmak için yeni önerilerle gelmiştir. Bu önerilerden birisi de Etienne Pisani tarafından yapılmıştır. Darütterhin Bankası ismiyle anılan özel teşebbüsün amacı, bankaya rehin olarak verilecek değerli madenler karşılığında Osmanlı reayasına borç sağlamaktır. Bu çalışmanın amacı da söz konusu bankanın kuruluş sürecini ele almaktır. Uzun süre İngiliz elçiliğinde tercümanlık görevi yürüten Pisani ailesi ve onların banka açma girişimi, tercümanlıktan bankerliğe geçme çabaları, savaş ve ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı fırsattan yararlanma gayretleri gösterilmeye çalışılacaktır. Bu yapılırken Osmanlı Devleti'nde özel banka açma sürecinin nasıl işlediği, hangi yollardan geçtiği, hangi kurum ve dairelerin incelemelerine tabi tutulduğu gibi işlemler gösterilmiştir. Bunun yanında alınması gereken faiz oranına dair yapılan tartışmalar ele alınmıştır. Osmanlı arşivinde bulunan yüzlerce sayfa evrakın ana kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada, Osmanlı finans sisteminin modernleştirilmeye çalışıldığı bir dönemde Darütterhin Bankası özelinde sürecin nasıl işlediği ve ne gibi konuların tartışıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. TERCÜMANLIKTAN BANKERLİĞE: PİSANİ AİLESİ

Pisani ailesi uzun süreden beri İngiliz elçiliğine hizmet eden Levanten ailelerden birisidir. Ailenin kökenine dair farklı fikirler dile gerilse de İtalyan kökenli olduğu kabul

edilmektedir. XVIII. yüzyılda İngiliz elçiliğiniz hizmetine girmiştir. Henry Grenville (1761-1765) elçiliği ile birlikte İngiliz elçiliğine on bir tane dragoman/tercüman sağlamışlardır. Levant'taki faaliyetleri, onların hem Osmanlı dünyasına hem de Avrupa'ya yakın olmalarına olanak sağlamıştır. Özellikle birçok dile hakim olmaları sadece Pisani ailesinin değil diğer Levanten ailelerin de Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı misyonlar için çalışmalarına fırsat sunmuştur. Bu ailelerinden birisi olan Pisaniler, İngiliz elçiliği ile yakın bir iş birliği içerisinde olmuştur. Ticari faaliyetlerin yanı sıra bu aile, özellikle İngiliz elçiliğinin tercümanlık görevini uzun süre ellerinde tutmuştur. İngiliz hükümetinin XIX. yüzyılda İngiliz kökenli tercümanları yetiştirme politikasına kadar Pisaniler, İngiliz elçilik tercümanlığında çok önemli bir pozisyona sahip olmuşlardır. Bu ise onların sadece çeviri faaliyetlerinde değil İngiliz politikasının uygulanmasında da etkin bir rol üstlenmelerine olanak sağlamıştır. Ailenin elçilikte olan bu daimî hizmeti yeni doğan aile bireylerinin bu hizmetleri yürütmesi amacına uygun bir eğitimden geçmesine neden olmaktaydı. Başta Osmanlı kültürü ve diline hâkim olan bu aile bireyleri, ayrıca diğer batı dillerini de öğrenmekteydi. Ayrıca tercümanlığın çeviri faaliyetleri dışında da işlevi bulunmaktaydı. Tercümanlar ve dolayısıyla Pisani ailesinin mensupları, İngiliz elçilerinin Osmanlı makamları ile yaptığı görüşmelerde baş aktör rolündeydi. Sadece konuşulanları çevirmekle kalmazlar bizzat elçiler adına görüşmeler yürütürlerdi. Bununla birlikte elçilere danışmanlık görevi de üstlenmekteydiler. Diğer yandan aile, sadece İngiliz elçiliğine hizmet vermemiştir. Ailenin bazı mensupları Avusturya ve Rusya elçiliği için de çalışmış ve onlar için de tercümanlık görevi yürütmüştür (Cunningham, 1993, s. 1-22; Groot, 2000, s. 223-246; Berridge, 2004, s. 151-166; Castiglione, 2014, s. 169-195).

Pisaniler'in bu pozisyonu üst düzey Osmanlı devlet erkanı ile yakın bir temas kurmalarına imkan vermiştir. Kapitülasyonların elçilik ve konsolosluk tercümanlarına sağladığı ekonomik fırsatlardan da fazlasıyla yararlanmışlardır. Bu nedenle elçiliğin sağladığı politik güç ve bağlantılara paralel kapitülasyonlar sayesindeki ticari faaliyetleri, Pisani ailesinin önemli bir ekonomik güç elde etmesine de olanak sağlamıştır. Pisaniler ile diğer Levanten aileler arasında kurulan aile bağları ise sahip oldukları konumlarının daha da güçlenmesine neden olmuştur (Paço, 2022, s. 640-63). Aile üyelerinin genelinin iki alanda faaliyet gösterdiği görülmektedir. Birisi geleneksel meslekleri olan elçiliklerde çalışmak diğeri ise ticarete atılmak. Ailenin asırlardan beri ticaret merkezi olan Galata ve Pera'daki konumları onlara ticari ağlar kurma imkanı da sağlamıştır. Bu fırsatlara elçilikler üzerinde kendilerine verilen beratlar da eklenince ticari imkanları daha da artmıştır. Bu nedenle Pisani ailesinin sadece geleneksel bir tercüman ailesi olarak değil ticaret ehli olarak da görülmesi gerekmektedir. Kapitülasyonlara dayanarak elçilikler tarafından dağıtılan beratlar, Bâb-ı Âli için uzun süre sorun olarak kalmıştır. Beratlar sayesinde elde edilen ekonomik olanaklar doğrudan Osmanlı tüccarlarının çıkarları ile çelişmekteydi. Asıl mesele ise tercümanlık beratlarının suistimal edilmesiydi. Bu nedenle zaman zaman beratların kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle III. Selim dönemindeki Avrupa ve II. Mahmud devrindeki Hayriye Tüccarı politikaları tamamen buna yönelikti. Daha sonraki dönemlerde de bu beratların kaldırılması için yeni girişimlerde bulunulmuştur (Kütükoğlu,

1991, s. 159-160; Kütükoğlu, 1998, s. 64-65; İnalcık, 2017, s. 181-184; Sayar, 2020, s. 182-183; Bağış, 1983; Boogert, 2014, s. 74-88).

Diplomatik bağlantılar ile birlikte beratlar Pisaniler için de ticari fırsatlar sunmuştur. Bu nedenle ailenin çeşitli üyelerinin farklı zamanlarda elçiliklerdeki akrabaları aracılığıyla beratlar aldığı görülmektedir. Fakat bu durum XIX. yüzyılda ve özellikle yüzyılın ikinci yarısında bir mesele olmaya başlamıştır. Bâb-ı Âli'nin bu konudaki kararlı tavrı özellikle Pisanileri doğrudan etkilemiştir. Aynı zamanda bu dönemde ailenin sahip olduğu ekonomik olanaklar ile yeni girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı ile başlayan dış borç alımlarında zaman zaman Pisaniler de yer alabilmekteydi. Hatta Sultan Abdülmecid'in ikballerinden Serfiraz Hanımın borç para bulmasında aktif rol almışlardı. Nitekim verilen bu borçların ödenmesi meselesi, yeni sorunların da doğmasına neden olmuştu. Özellikle ödemeler için Pisaniler ile hükümet arasında yeni bir süreç başlamıştı. Diğer yandan Doğu Sorunu'nun zirveye çıktığı 1870'lerdeki Bosna-Hersek ve Bulgaristan olayları, Pisaniler için olumsuz gelişmelere neden olacaktı. İngiliz elçiliğinde baş tercüman olarak çalışan Etienne Pisani, Sadrazam Hüseyin Avni Paşa ile yaşadığı sorunlar sonrasında 1875'in sonlarında istifa etmişti. Etienne, Pisani ailesinin önde gelen mensuplarından birisiydi. Antonio Pisani'nin dört oğlundan birisi olan Etienne, baba mesleğini devam ettirerek uzun süre İngiliz elçiliğinde çalışmış ve baş tercümanlığa kadar yükselmişti. 1842'de Helene Timoni ile evlenen Etienne, bu sayede önemli bir Levanten aile olan Timoniler ile bağ kurmuş oluyordu. Tüccar, doktor, avukat ve tercümanlık görevlerini ifa eden Timoniler farklı zamanlarda Rusya, Avusturya ve İsveç hizmetinde bulunmuşlardı. Bu aile ayrıca Galata'nın önemli tüccar ve bankerlerinden birisi olan Hübsch ailesi ile ortaktı. Bu nedenle Etienne, evliliği aracılığıyla önemli bir aile bağı kurmuştu. Ayrıca kızı Marie Mathilde, 1870'te Crespin ailesi ile bir evlilik yapmıştı. Bu aile XVIII. yüzyıldan beri Pera'nın önde gelen sarraf/banker ailelerinden birisiydi. Bu evlilik sayesinde Etienne'nin aile bağları daha da genişlemişti. Etienne Pisani hem sahip olduğu aile bağları hem de diplomatik görevleri nedeniyle önemli bir kişisel ağ oluşturmuştu. Hatta 1875'te istifa etmesine rağmen köşesine çekilmemiş Osmanlı başkentindeki etkinliği devam etmişti (Castiglione, 2016).

2. ETİENNE PİSANİ'NİN DARÜTTERHİN BANKASI AÇMA GİRİŞİMİ

1863'te Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin açılması, Osmanlı Devleti'nde bir milli banka kurması anlamına geliyordu. Fakat bu bankanın sermaye ve yönetiminin büyük bir bölümü İngiliz ve Fransızların elindeydi. Her ne kadar bankaya devlet bankasının sahip olması gereken imtiyazlar verilmiş olsa da banka yabancı sermayenin kontrolündeydi. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde banka kurma fikri birçok yabancı tarafından hala kazançlı bir girişim olarak görülmekteydi. Her ne kadar milli banka imtiyazı verilmiş olsa da Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin açılmasından sonra Osmanlı topraklarında özel banka kurulmasına dair yeni öneriler gündeme gelecekti. Milli banka imtiyazını almaya çalışan şirketler başta olmak üzere özel teşebbüslerin sayıları giderek artmıştır. Bu girişimcilerin başında gelen Henry Oppenheim önce tarım sektörünü finanse edecek banka fikri ile gelmiş ve hükümet tarafından da kabul görmüştür. Fakat arazi kanunundaki gerekli düzenlemeler yapılmadığı

için bankanın açılması mümkün olmamıştır. Oppenheim 1864'te bu defa ticaret bankası olması düşünülen Şirket-i Umumî-i Osmani Bankası fikri ile gelmişti. Aynı tarihte Şirket-i Maliye-i Osmani isminde başka bir finans kuruluşu faaliyete geçmişti. Bu dönemde benzer fikirler birbirini izlemiştir. Önerilerin bir ayağı İngilizler veya Fransızlar gibi yabancı sermayeye diğeri ise Galata bankerlerine dayanmaktaydı. Bu girişimlerin sayısı her geçen gün artarak devam etmiştir. Hatta İngiliz ve Fransız sermayesinin Osmanlı Devleti'nde giderek artmasından endişe eden Avusturya ve Rusya da banka kurma girişimlerinde bulunmuştur. Daha sonrasında İtalya, Almanya ve Amerika sermayeleri ile de banka kurulma girişimleri olduğu görülmüştür. Ayrıca yerli sermayeye dayanan bankalar da kurulmak istenmekteydi. Bu bağlamda temelleri atılan Memleket ve Emniyet sandıkları, milli sermayeli banka fikrine dayanıyordu. Özel teşebbüslerin yanında yabancı ülkelerdeki bankaların temsilciliklerinin açılması girişimleri de gündeme geliyordu. Başta İstanbul olmak üzere bu şirketler İzmir, İskenderiye gibi önemli şehirlere şubeler açmaktaydı. 1863 sonrasında yaşasan bu süreç bankacılık girişimlerinde bir patlama yaratmıştı. Fakat 1875 yılında ilan edilen Muharrem Kararnamesi ve aynı yıllarda başlayan Hersek ve Bulgar isyanları, krizi daha da büyüttü. Sonrasındaki 1877-1788 Osmanlı-Rus Harbi ve Osmanlı tahtındaki değişiklikler Osmanlı ekonomisi ve bankacılık sektörü için bir kriz ortaya çıkardı. Bu kriz nedeni ile bazı bankalar kapanırken bazıları da finansal küçülmeye gitti (Ortabağ, 2018, s. 42-63).

Bâb-ı Âli'nin içinde bulunduğu bu kriz dönemi, başta yabancı yatırımcılar ve finans kurumları olmak üzere yeni ekonomik fırsatlar da sunmaktaydı. Osmanlı Devleti, şimdi yüksek faizle borç arayışı içine girmişti. Devletin bir bakıma iflasını açıklaması, enflasyonist ve spekülatif bir ortamın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Diğer yandan piyasa da yeni finansal kaynak arayışındaydı. Bankerler için büyük kâr fırsatlarının ortaya çıktığı bu dönemde (Akyıldız, 2009, s. 165) Etienne Pisani, yeni banka kurma girişiminde bulundu. Pisani, 1877'de[3] "Mont de Piété" ismini taşıyacak olan ve Osmanlı Türkçesine Darütterhin/Darü't-Terhin/Borç Sandığı/Emanet Sandığı şekliyle tercüme edilen bir banka kurmak için harekete geçti.[4] Bu şekilde bir banka kurma fikri Pisani'nin girişimlerinden öncesinde de gündeme gelmişti. İlk olarak bu fikir 1869 senesinde gündeme gelmişti ve 1870 senesinde resmi başvurular yapılmıştı. Bu fikir Paris'teki "Mont de Piété" örneğinden hareket edilerek ortaya çıkmıştı ve ondan örnek alınarak çalışma hayatını sürdürmeyi planlıyordu. Halka yönelik bir banka misyonu üstlenmeyi ve bu doğrultuda kıymetli eşyaların rehini karşılığında küçük krediler sağlamayı taahhüt ediyordu. 1870'te Mehmed Emin Âlî Paşa'ya yazılan dilekçeye paralel şirketin yönetmeliği de sunulmuştu. Bu

[3] Pisani'nin banka kurma teşebbüsüne dair resmî dilekçesi ulaşılamamıştır. Bu nedenle teşebbüse hangi tarihte başladığı kesin olarak bilinememektedir. Fakat onun tarafından verilen imtiyaz dilekçesine dair tartışmaların yer aldığı en eski belge Mayıs 1877 tarihlidir. Bu nedenle söz konusu başvurunun bu yıl içerisinde yapıldığı düşünülmektedir. Söz konusu belge hakkında bkz. BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 34.

[4] Pisani'nin başvuru sonrasında Nafia Dairesi'ne sunduğu şartname nüshası da bulunamamıştır. Daha sonraki tartışmalarda bu şartname teklifine atıflar yapıldığı görülmektedir. Bu maddelerin yeri geldiğinde belirtilmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. Osmanlı arşivinde onun tarafından sunulmuş olma ihtimali olan şartnameler olsa da tarihsiz olmaları nedeniyle kesin bir hüküm vermek imkansızdır. Maddelerden hareketle bir çıkarımda bulunulabilse de kesin bir tarih ve hüküm vermek zordur. Bu şartname nüshaları için bkz. BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 1-14.

bankanın açılmasına yönelik girişimler daha sonrasında da devam edecek hatta Paris elçiliği de sürece dahil olacaktı. Bu doğrultuda 1873'te bankanın işleyişine dair yeni yazışmalar yapılsa da kuruluşu tamamlanamayacaktı. Bu süreç ve sonrasında yaşanan ekonomik sorunlar Pisani öncesi bir Darütterhin bankasının kuruluş ihtimalini ortadan kaldırmıştı (Ortabağ, 2018, s. 49-50; BOA. HR.İD.. 236/62).

Pisani'nin 1877'deki bu girişimi, aynı zamanda bir Darütterhin bankası açılması fikrinin yeniden gündeme gelmesini sağladı. Pisani'nin bu talebi, diğer tüm banka kurma teşebbüslerinin izlediği benzer bir yolu izleyecekti. Söz konusu talepler ilk olarak meclisler ve komisyonlarda görüşülür, buradaki kararlar başta Ticaret Nazırlığı olmak üzere üst makamlara gönderilirdi. Bu süreçlerden olumlu kararların çıkması halinde sadrazama oradan da en sonunda Sultana sunularak açılma izinin yer aldığı ferman verilirdi. Bu doğrultuda Pisani'nin söz konusu dilekçesi sunduğu layiha ile birlikte Şûrâ-yı Devlet'e oradan da Nafia Dairesi'ne gönderilecekti. Söz konusu dilekçede Pisani, her tür eşyayı rehin olarak kabul edecek ve bu doğrultuda İstanbul'da akçe ikraz etmek üzere bir banka açmak için gerekli izinleri talep ediyordu. Bunun yanında söz konusu bankanın gerekli sermayesinin toplaması için bir anonim şirketin kurulmasına müsaade edilmesini istiyordu. Nafia Dairesi, Mayıs[5] 1877'de söz konusu dilekçeyi gündemine alacaktı. Pisani'nin bu dilekçesi ve layihasının okunmasından sonra dairede söz konusu imtiyazın olası faydaları ve zararlarına dair bir görüşme gerçekleştirilecekti. Bu görüşmede bankanın çalışma usulü, izin verilmesi halinde gerekli sermayenin bulunup bulunmayacağı, benzer bankaların diğer medeni ülkelerde de olduğu gibi konular ele alınacaktı. Meclis görüşmeler sırasında bir borç veya emanet sandığı şeklinde betimlenen söz konusu bankanın açılmasına müsaade edilmesinde bir beis görmemekteydi. Fakat bununla birlikte meclis, otuz iki maddeden oluşan bir mukavelename müsveddesi hazırlanmasına, bunun da ek olarak sunulmasına karar vermişti. Söz konusu maddelerin Pisani tarafından kabulü halinde gerekli imtiyazın verilmesi düşünülüyordu. Dairenin üzerinde durduğu bir diğer konu ise bankanın ismiydi. Bankanın Mont de Piété ismi ile anılmaması gerektiğini, Darütterhin ismi ile anılmasının daha uygun olacağını düşünüyordu. Bu nedenle de mukavelename müsveddesi bu şekilde hazırlanacaktı. Nafia Dairesi'nin görüşlerinin yer aldığı mazbata, heyet-i umumiye gönderilecekti. Heyet-i umumi temmuzda söz konusu mazbata ve mukavelename müsveddesini gündemine alacaktı. Heyet-i umumi, hazırlanan mukavelename müsveddesindeki bazı maddelerin üzerinde durmaktaydı. Özellikle faiz oranına dikkat çekmekte ve Nafia Dairesi'nin öngördüğü %12 faiz oranının %10'a indirilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu şartlar doğrultusunda heyet-i umumi, bir an önce gerekli izinlerin de verilmesi gerektiğini tavsiye ediyordu. Çünkü gerekli izinlerin verilmesi halinde bile bankanın faaliyete geçmesinin uzun bir süre alabileceği düşünülmekteydi. Diğer yandan heyet-i umumi, bu bankanın da gerekli olduğu üzerinde duracaktı. Avrupa'da da benzer kurumların olduğuna parmak basılarak Darütterhin bankasının kurulmasına müsaade

[5] Bu çalışmada kullanılan belgelerdeki Hicri ve Rumi tarihlerin Miladi tarihe çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun hazırladığı "tarih çevirme kılavuzu" isimli internet sitesi (https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/) kullanılmıştır. Fakat aynı belgede yer alan Hicri ve Rumi tarihin Miladi tarihe çevrilmesinde gün farkı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle metin içerisinde belgelerin tarihi olarak arşiv belgesindeki iki tarihte de ortak olan Miladi ayın ismi verilerek gösterilmiştir.

edilmesi halinde Avrupalılar tarafından da takdir edileceği düşünülmekteydi. Ayrıca son zamandaki isyanlar ve savaşlar devletin mali olarak sorunlar yaşamasına neden olmuştu. Bu nedenle söz konusu banka, bazı mali imkanlar da sağlayabilirdi. Bu gerekçeler nedeniyle heyet-i umumi, faiz konusundaki düzenlemenin yanı sıra Nafia Dairesi'nde öngörülen imtiyaz senedinin verilmesinden sonrasında en geç bir yıl içerisinde kumpanya teşkil olunmaz ise imtiyazın geçersiz olacağı konusuna dikkat edilmesini tavsiye ediyordu. Bu şartların kabulü halinde heyet-i umumi, söz konusu imtiyazın verilmesini uygun bulmuştu (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 34-35 ve 39-40).

Bu tartışmalar sonrasında Darütterhin bankasının kurulmasına ışık yakılırken otuz maddelik bir şartname kaleme alınmıştır. Şûrâ-yı Devlet'in mührünü taşıyan ve 23 Ekim 1877 tarihli şartnamenin ilk maddesine göre bankanın sermayesi 200 bin Osmanlı altını olacak, emvâl-i menkule karşılığında akçe ikraz edecek, gerekli sermayenin toplanması için kurulacak olan bir anonim şirket imtiyazı Pisani'ye verilecekti. Söz konusu şirket, Osmanlı şirketi olacak, merkezi İstanbul'da bulunacak ve bilâd-ı selâsede (Galata, Üsküdar, Eyüp) şubeleri bulunacaktı. Üçüncü madde ile, imtiyaz süresi otuz sene olacak, belirlenen faiz miktarı asla düşürülmeyecek, fermanın verilmesinden beş sene sonra her üç senede bir şirket ile Ticaret Nezareti arasında müzakere edilerek belirlenecekti. Altıncı madde ile ikraz olunacak akçeden senelik %10 faiz alınacağı ve henüz ödemesini tamamlamamış birisine yeniden akçe verilemeyeceği belirtiliyordu. Yedinci madde ile bir kişiye 20 kuruştan 10 bin kuruşa kadar akçe ikraz edilebileceği ve hesaplamaların mecidiye üzerinden yapılacağı şartı konuşulmaktaydı. Yirmi dördüncü madde ile ise bankanın yıllık net gelirinden %10'luk bir payı Darüşşafaka'ya verilecekti. Diğer maddelerde rehin olarak altın ve gümüşün kabul edileceği, en az bir ay ve en fazla bir yıllık borçlanma süresinin verileceği belirtilmişti. Daha sonrasında ise bankanın açılışına dair şartlar sıralanmaktaydı. Taraflar arasında daha sonra tartışmalara neden olacak maddelerden birisi olan yirmi sekizinci madde ile bankanın açılmasına izin veren fermandan sonra altı ay içerisinde şirketin nizamname-i dahiliyesini/tüzüğünü tanzim ederek hükümete sunması taraflar arasında kabul ediliyordu. Bu nizamnamenin onaylanmasından sonraki altı aylık süre zarfında, yani fermanın onaylanması sonrasında geçen birinci senenin sonuna kadar banka faaliyete geçecekti. Fakat bu süre zarfında bankanın faaliyete geçmemesi halinde imtiyaz hükümsüz kalacaktı. Bir sonraki madde ile Pisani'nin maliye hazinesine iki bin lira kefalet akçesi teslim etmesi ve bu doğrultuda izin fermanının verilmesine karar verilmişti. Bu meblağ ise şirketin tesisi sonrasında geriye iade edilecekti. Fakat bir yıl içerisinde söz konusu şirketin kurulamaması halinde ise bu ücret, hazine tarafından zapt ve müsadere olunacaktı. Son olarak da şirketin Osmanlı Devleti'nin tüm kanun ve düzenlemelerine tabi olacağı taahhüt ediliyordu (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 34-35 ve 44-46).

Şûrâ-yı Devlet'te alınan bu kararlar Pisani tarafından eleştirilecekti. Özellikle altıncı madde ile ikraz olunacak akçeden senelik %10 faiz alınmasına yönelik karara itiraz edilecekti. Verdiği dilekçede, Mont de Piété kurumlarının bulunduğu diğer ülkelerde faiz oranının %12 olduğu belirtilerek bu %10'luk faiz kararının adil olmadığı ifade ediliyordu. Diğer bir eleştiri ise yedinci maddeye yapılacaktı. Şûrâ-yı Devlet ikraz miktarını en fazla on bin

kuruş ile sınırlamıştı. Fakat Darütterhin aynı zamanda bir banka olacağından söz konusu miktarın diğer bankalara verilen imtiyazlar ile uyuşmadığı belirtilmekteydi. Diğer bir eleştiri ise faiz süresinin en az bir ay ile sınırlı tutulmasına yapılacaktı ve bunun on beş güne indirilmesine dair bir fikir ortaya konacaktı. Bu eleştirilerin yanı sıra bankanın sadece İstanbul'da değil tüm imparatorlukta şubeler açmasına izin verilmesi isteniyordu. Pisani bu talebi ilk taslakta da dile getirmiş fakat Şûrâ-yı Devlet, bu talebe olumsuz yanıt vermişti. Bu nedenle bankanın İstanbul ile sınırlı olmamasına yönelik bir talep getirecekti (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 9-11). Bu eleştiriler sonrasında 27 Kasım 1877'de Sadrazam Ethem Paşa'ya yazan Pisani ise söz konusu önerilerin kabulünü istiyordu (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 47). Buna karşın istenilen iznin gelmesi ise biraz zaman alacaktı. Bu nedenle Pisani yeniden kaleme sarılıyordu. 1 Temmuz 1878'te Sadrazam Saffet Paşa'ya yazan Pisani, Darütterhin bankası için gerekli fermanın kendisine verilmesini talep edecekti. Kendisinin de belirtiği gibi, bir süredir bu konuda girişimlerini sürdürmekteydi ve sadrazam aracılığıyla tekrardan kendisine gerekli izinlerin verilmesini talep etmekteydi (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 16-18). Pisani'nin bu tarihte yeniden girişimlerde bulunmasının arkasında, Bâb-ı Âli'ye benzer banka teşebbüslerinin yapılması yer alıyordu. Başka bir Osmanlı reayası tarafından Avrupa'nın birçok ülkesinde bulunan Mont de Piété kurumunun bir benzerini Osmanlı topraklarında açmak için izin girişimlerinde bulunulmaktaydı (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 49-60). Bu girişimlere paralel Pisani'nin de talebini yenilemesi sonrasında şartnameye yapılan itirazlara rağmen Şûrâ-yı Devlet'in 23 Ekim 1877 tarihli mazbatası Temmuz 1878'de Meclis-i Mahsusa'ya gönderilmişti (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 63).

Darütterhin bankası hakkında yaşanan bu gelişmelerden sonra mesele Meclis-i Vükelâ'da[6] ele alınacaktı. Söz konusu hakkın Şûrâ-yı Devlet'in Nafia Dairesi'nde Pisani'ye verilmesinin uygun görüldüğüne dikkat çekilerek yeni başvurunun daha karlı olacağına dair beyanatlarına karşılık reddedilmesine karar verilecekti. Buna karşın Pisani'nin verdiği dilekçe ve evrakların Şûrâ-yı Devlet'e havalesine karar verilmişti (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 65). Daha sonrasında ise Pisani'nin yaptığı itirazlar dikkate alınarak imtiyazın verilmesine yönelik bir karar alınacaktı (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 67). Fakat Darütterhin bankası hakkındaki girişimler devam edecek, Pisani haricinde başka bir kişinin de benzer bir banka açmasının rekabeti tetikleyeceğine dair dilekçesi (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 71) sonrasında mesele Şûrâ-yı Devlet'te tekrardan görüşülecekti. Hem bu dilekçe hem de Şûrâ-yı Devlet'in daha önce banka imtiyazının Pisani'ye verilmesine yönelik kararı, Meclis-i Mahsusa kararıyla birlikte tekrardan Nafia Dairesi'ne gönderilmişti. Daire özellikle diğer teklifin daha avantajlı önerisi karşısında ona gerekli sermayeyi bulması için süre tanısa da söz konusu sürede gerekli işlemleri yerine getiremeyecekti. Bu doğrultuda daire gerekli imtiyazın Pisani'ye verilmesine karar vermiş

[6] Başvekil veya sadrazamın başkanlığında toplanan Meclis-i Vükelâ'da önemli devlet işleri görüşülür ve icra işlerinde nezaretler arasındaki koordinasyon sağlanırdı. Nâzırların her biri bakanlığının görev ve sorumluluk alanına giren işlerden mesuldü. Meclis, gerekli gördüğü veya alt kademedeki diğer meclislerin hazırladığı tasarıları ve meseleleri tartışıp gerekli düzeltmeleri yapar, daha sonra da bu kararlar sadrazam tarafından tezkireyle padişahın onayına sunulurdu. Akyıldız, 2023, s. 251-253.

ve daha önceki itirazları dikkate alarak yeniden bir şartname hazırlanmıştı. Dairenin 19 Ağustos 1878 kararına ek olarak hazırlanan bu şartnamede şirketin sermayesi, imtiyaz süresi, faiz oranları gibi maddeler önceki ile aynı kalacaktı. Diğer yandan bankanın tüm imparatorlukta şubeler açmasına yeşil ışık yakılıyordu (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 73-77).

Alınan bu kararlar sonrasında söz konusu imtiyazın Pisani'ye verilmesine onay çıkıyordu. Eylül 1878 tarihi ile meclisin aldığı karar ve şartnamenin onaylanması uygun bulunuyordu (BOA. MB.İ... 47/32 ve A.}DVN.MKL. 34/5, s. 78 ve 82). Fakat yeni şartname Pisani'nin daha önce talep ettiği düzenlemeleri içermemekteydi. Bu nedenle Pisani, bu konudaki şikayetlerini hiç vakit kaybetmeden yeniden dile getirecekti. Kendisine verilen imtiyaz dolayısıyla teşekkürlerini bildirdikten sonra, söz konusu şartnamenin daha önceki şikayetlerini dikkate almadığını belirtiyordu. Bu nedenle şartnameye itiraz etmekte ve yapılanın hukuki olmadığını vurgulamaktaydı (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 80). Bu doğrultuda Pisani'nin itirazı Meclis-i Vükela'da görüşülmüştü. Meclis, tek tek itirazları ele alacaktı. Özellikle Pisani'nin imtiyazın esasına aykırı olmayan taleplerinin kabul edilmesine sıcak bakmaktaydı. İlk olarak faiz meselesi görüşülmüş ve Avrupa ve özellikle Fransa'daki Mont de Piété kurumlarının %12 ve hatta daha yüksek faizler aldığına dikkat çekilmişti. Bu nedenle Pisani için %10 faiz konusunda ısrarın güç olduğunu üzerinde durulacaktı. Heyet ayrıca en fazla on bin akçe borç verilmesi ve en az bir ay süre ile sınırlandırılmasına dair eleştirilere de olumlu yaklaşmaktaydı. Fakat Osmanlı taşrasında şubelerin açılması meselesi ise hukuki olarak uygun bulunmamıştı (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 90). Bu şekilde bir karar alınmasına rağmen taraflar arasındaki anlaşmazlıklar çözümlenemeyecekti. Bu nedenle Pisani, Temmuz ve Ağustos 1879'da yazdığı mektuplarda bu şikayetlerini tekrar tekrar gündeme getirecekti. Hatta bizzat Sadrazam Saffet Paşa'ya yazarak taleplerinin karşılanmasını isteyecekti. Diğer yandan Pisani, Darütterhin imtiyazının kendisine verilmesine rağmen bankanın açılmasına ilişkin gerekli olan fermanın bir türlü verilmediğinden şikayet ediyordu. Nihayetinde Pisani'nin arzusu, söz konusu maddelerin talepleri doğrultusunda düzenlenmesi ve bankanın açılması için gerekli fermanın kendisine verilmesiydi. Banka talebine dair dilekçesinin üzerinden neredeyse birkaç yıl geçmesine rağmen bir türlü açılış izinlerini alamamıştı. Fakat Pisani, bu dilekçeleri ile de istediğini elde edemeyecekti. Bu nedenle Ekim 1879'da yeniden bir dilekçe yazarak bir an önce gerekli adımların atılmasını isteyecekti (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 96-108; BOA. Y..PRK.AZJ. 2/41). Diğer yandan Pisani'nin bu dönemde gerekli izinleri almak için yoğun çaba göstermesinin arkasında Mont de Piété kurumunun imtiyazı için yeni girişimlerde bulunulması yatmaktaydı. Her ne kadar imtiyaz Pisani'ye verilmiş olsa da gerekli ferman bir türlü verilmemiş ve dolayısıyla banka da bir türlü açılamamıştı. Bu ise başka girişimlerde bulunulmasının önünü açmaktaydı (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 92-94 ve ŞD. 2893/20.

Pisani'nin bu dilekçelerinden sonra meselenin Nafia Dairesi'ne gönderilerek yeniden görüşülmesine karar verilmişti. Dairenin de belirttiği gibi asıl mesele, faiz oranındaki anlaşmazlıktı. Fakat daire bu meseleyi ele aldığı vakit, sürece hükümet dahil olarak

dilekçelerin kendisine havale edilmesini isteyecekti (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 110). Bu doğrultuda Şubat 1880'de yeniden bir şartname kaleme alınacaktı. Fakat burada da %10 faiz oranı korunmakta ve vilayetlerde şubelerin açılmasına karşı çıkılmaktaydı. Buna karşın bankanın çıkarına olacağını düşündükleri bazı düzenlemeler de yapılıyordu. Bu doğrultuda kredi başvurusunda bulunanlara gerekli şartları sağlaması halinde akçe ikrazının verilmesi bir mecburiyetten çıkarılarak bankanın tercihine bırakılıyordu (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 115-117). Hükümetin farklı dairelerinde görüşülen Pisani'nin talepleri sonrasında bir bakıma hükümet, daha önceki kararında sabit kalmaktaydı (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 121). Bu nedenle Pisani, bu karardan kısa bir süre sonra sadrazama yeniden yazarak hem süreci anlatarak itirazlarını yenilemekte hem de bir türlü açılış fermanının kendisine verilememesinden şikayet etmekteydi (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 123-124.

Alınan kararlara yapılan bu eleştirilerden sonra Pisani'nin talepleri yeniden ele alınacaktı. Şûrâ-yı Devlet ve Ticaret Nazırlığı arasındaki yazışmalar sonrasında söz konusu itirazların reddine karar verilecekti. Banka imtiyazının Pisani'ye verildiği ve bunun da irade-i seniyye ile padişah tarafından onaylandığından hareketle itirazların yersiz olduğu düşünülmekteydi. Bu doğrultuda yapılması gereken, Pisani'ye söz konusu kararların kabul ettirilmesiydi. Dolayısıyla hükümet, bu konuda girişimlere başlayacaktı. Kararın bildirilmesinin yanı sıra hükümet, Pisani'den on beş gün içerisinde teminat akçesini Bank-ı Osmaniye'ye yatırmasını talep edecekti. Pisani'ye söz konusu imtiyazın verilmesinin üzerinde uzun bir sürenin geçtiğinden hareketle yeni tarihli bir şartnamenin yazılmasına da sıcak bakılıyordu. Fakat hükümet, bu şartların kabul edilmemesi halinde söz konusu imtiyazın da geçersiz olacağına karar vermişti. Hükümetin farklı kurumlarının kendi iç toplantıları ve kurumları arasındaki görüşmeler sonrasında 1882'nin başında Pisani'ye durumu anlatan Fransızca bir tebligat name verilmesine karar verilmişti. Bu tebligatın verilmesinden sonra Bank-ı Osmaniye ile de temasa geçilmişti. Osmanlı Bankası'ndan gelen bilgilerde Pisani'nin tayin edilen süre içeresinde *iki bin iki yüz lira teminat akçesi* yatırdığı öğrenilmişti. Bu durum hükümet tarafından Pisani'nin %10 olarak belirlenen faiz miktarını kabul ettiği şeklinde yorumlanacaktı. Bu doğrultuda baş vekalet Nisan 1882'de Pisani'nin talep ettiği fermanın gönderilmesine karar veriliyordu. Diğer yandan hükümet, yaşanan gelişmelerden dolayı bu süreçte yapılan diğer imtiyaz taleplerini de reddedecekti (BOA. A.}DVN.MKL. 34/5, s. 121).

Fakat Bâb-ı Âli'nin bu politikası ise bir süreliğine akamete uğrayacaktı. Pisani'nin 1882'de vefatı, aynı zamanda banka konusunda o ana kadar yaşanan sürecin de durmasına neden olacaktı. Her ne kadar başta faiz oranı olmak üzere bazı tartışmalar yaşansa da en nihayetinde uzlaşma sağlanarak bankanın açılması için gerekli onay alınmıştı. Fakat açılış izninin yer aldığı sultanın fermanı hala Pisani tarafına iletilmemişti ve bundan dolayı bankanın açılması için adımlar atılamıyordu. 1882'ye kadar devam eden bu süreç, Pisani'nin ölümü ile yeni bir aşamaya girecekti.

3. ETİENNE PİSANİ'NİN VEFATI SONRASI YAŞANAN SÜREÇ

Pisani'nin 1882'deki vefatı, Darütterhin bankası kurma girişiminin bir süre âtıl kalmasına neden olmuştu. Her ne kadar bankanın açılması imtiyazı hükümet tarafından Pisani'ye verilmiş olsa da hala gerekli ferman çıkmamıştı. Diğer yandan Mont de Piété benzeri bir kurum imtiyazı değerli bir haktı. Daha öncesinde bu imtiyazı talep edenler olduğu gibi Pisani ile yapılan görüşmeler sırasında da bu bankanın açılış izni için yeni girişimler olmuştu. Her ne kadar Pisani, daha önce bankanın şartnamesine dair bazı itirazlarda bulunmuş olsa da hükümetin kesin tavrı geri adım atması ile sonuçlanmıştı. Bununla birlikte gerekli teminat akçesini de yatırmıştı. Bu şartlar altında hükümet ile Pisani arasında 1878'den 1882'ye kadar geçen süreçte hükümetin istediği olmuştu. Bu doğrultuda açılış izninin verildiği bir fermanın yazılmasına onay çıkmıştı. Fakat Pisani'nin ölümü bazı belirsizlikleri ortaya çıkarmıştı. Öncelikle Pisani'nin ölmesinden dolayı söz konusu fermanın kimin adına yazılması gerektiği belirsizdi. Bu doğrultuda Ticaret Bakanlığı ile yürütülen süreçte imtiyazın Pisani'nin mirasçılarına geçtiğine, dolayısıyla şartnamenin ve yazılacak olan fermanın vereseleri adına yazılmasının uygun olacağı kararı alınıyordu.[7]

Alınan karar doğrultusunda söz konusu ferman, varisleri adına kaleme alınarak Ekim 1882'de[8] teslim edilecekti. Diğer taraftan Pisani'nin mirasçıları bu haktan vazgeçmek istemiyordu. Fakat yaşanan gelişmeler bankanın kurulması için atılması gereken adımlarda bir gecikmenin de yaşanmasına neden olmuştu. Bu nedenle Pisani'nin vereseleri adına hareket eden ve bankanın ortaklarından olan Robert Medard ve Michel Timoni,[9] 6 Şubat 1883 tarihinde Ticaret ve Ziraat nazırı Suphi Paşa'ya bir dilekçe yazacaklardı. Dilekçelerinde özellikle şartnamenin 28. maddesi üzerinde duracaklardı. Bu maddede fermanın tesliminden sonraki ilk altı ayda şirketin teşkili ve bir yıl içerisinde de faaliyete geçmesi gerektiği belirtilmişti. Fakat yaşanan gelişmelerden dolayı Medard ve Timoni, bir bakıma bu sürede söz konusu faaliyetlerin yetişemeyeceğini ima ediyorlardı. Bunun içinde şirket için hazırlanması ve hükümet tarafından onaylanması gereken *statü*/tüzüğün sunulması için de çok fazla bir süre kalmamıştı. Ayrıca bankanın sermayesinin toplanması için Avrupa poliçelerine başvurulmuştu. Ortaya konan bu gerekçeler, bir bakıma şartnamede öngörülen sürede şirketin kurulmasının mümkün olmadığının da ilanıydı. Bu nedenle Medard ve Timoni, toplam süreden ziyade şirketin kurulması için öngörülen altı aylık süreye iki ay daha eklenmesini talep edecekti (BOA. ŞD. 1176/16, s. 7-11). Bu dilekçeyi görüşen bakanlık, Medard ve Timoni'nin toplam süreden ziyade sadece şirketin kurulması için gerekli evrakların teslimi için iki ay ek süre istediğinden hareketle bu talebe sıcak bakmıştı. Bakanlığın 3 Mart 1883 tarihli bu olumlu görüşe rağmen mesele Şûrâ-yı

[7] Pisani'nin kesin ölüm tarihi belgelere yansımamıştır. Eylül 1882'ye kadar çeşitli Osmanlı makamlarınca yazılan metinlerde imtiyaz sahibinin öldüğüne dair bir bilgi paylaşılmamıştır. Fakat bu aydan sonra Pisani'nin fevt ettiğine dair atıflar yapılmaktadır. Bu nedenle Pisani'nin ölümünün bu aylarda olduğu veya en azından Osmanlı makamlarınca bu dönemde öğrenildiği sonucu çıkarılabilir. Bu konuda bkz. BOA. ŞD. 2459/15, s. 1-2.

[8] Bu kişilerin Pisani'nin temsilcilikleri olduğuna dair vekaletname hakkında bkz. BOA. ŞD. 1176/27, s. 7-8; yukarıda da belirtildiği üzere Etienne Pisani, Helene Timoni ile evlenmişti. Bu nedenle ortağı ve temsilcisi olan Michel Timoni ile eşi aracılığı ile yakın akrabaydı.

[9] Fermanın kesin tarihi konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Pisani'nin vereseleri adına hareket eden Robert Medard ve Michel Timoni tarafından yazılan Fransızca dilekçede "5 Octobre 1882" tarihi yer alırken bu dilekçenin tercümesinde "5 Teşrinievvel 98" tarihi yer almaktadır. Bu Rumi ayın Miladi aya çevrilmesinde 17 Ekim 1882 tarihi ortaya çıkmaktadır ki bu da iki tarih arasında en az 12 günlük bir farkın olduğunu göstermektedir. BOA. ŞD. 1176/16, s. 7 ve 9.

Devlet'e havale edilecekti (BOA. ŞD. 1176/16, s. 5). Meseleyi ele alan Şûrâ-yı Devlet ise şartnamede ortaya konan asıl sürede bir değişiklik olmadığından gerekli tüzüğün sunulması için ek olarak istenen iki aylık sürenin verilmesini uygun bulmuştu (BOA. ŞD. 1176/16, s. 1). Fakat bu izin padişah tarafından ek süreye gerek olmadığına yönelik görüşle uygun bulunmayacaktı (BOA. ŞD. 1176/27, s. 18).

Bâb-ı Âli, Medard ve Timoni'nin taleplerine olumlu baksa da padişahın ek süre talebini olumlu bulmaması, tüzük için gerekli adımların atılmasını hızlandıracaktı. Bu nedenle Timoni, 9 Nisan 1883'te bankanın açılabilmesi için gerekli olan anonim şirketin *nizamnâme-i esâsiyye*sini de sunacaktı. Kurulacak olan bankanın *nizamnâme-i dâhiliyesi* olan metin ile kuruluş için önemli bir adım atılmış oluyordu. Kırk beş maddeden ibaret olan bu tüzük ile daha önceki şartname doğrultusunda şirketin yönetimi, karar alma süreci, organizasyonu gibi konulara dair düzenlemeler yapılıyordu (BOA. ŞD. 1176/27, s. 20-22). Fransızca sunulan ve sonrasında Türkçeye çevrilen metin, hükümet açısından bazı sakıncalar taşıyordu. Özellikle dördüncü madde üzerinde duruluyordu. Bu madde de rehine bırakılan eşyanın muhafazası için mecburi olarak %5,5'i geçmemek kaydıyla bir *verginin/komisyonun*[10] alınacağı belirtilmişti. Bu bir bakıma faiz oranının %10 olarak kabul edilmesine karşı konulmuş yeni bir vergiydi. Bu nedenle hükümet, bunun şartnameye aykırı olduğunu düşünmekte ve tüzükten çıkarılması gerektiğini muhataplarına bildirmişti. Fakat mirasçılar bu konuda ısrar edecekti. Söz konusu verginin bir defaya mahsus olduğu ve benzer kurumlar tarafından da alındığı yönünde bir savunma ortaya koyacaklardı. Yaşanan süreç, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden sadrazamlığa iletilerek bir bakıma nihai karar onlara bırakılıyordu (BOA. ŞD. 1176/27, s. 18).

Yaşanan bu süreç sonrasında Timoni ve ortakları yeni bir nizamname örneği hazırlayarak hem Fransızcası hem de Türkçesi ile birlikte hükümete sunacaklardı. Şirket, komisyonun %5,5 olması gerektiğine dair bir fikre sahipti. Avrupa'da benzer bir komisyonun alındığından hareketle bu uygulamanın Osmanlı Darütterhin bankası için de geçerli olmasını istiyorlardı. 6 Ekim 1883'te Şûrâ-yı Devlet'e verilen dilekçede de bu gerekçeler sıralanarak Avrupalı sermayedarları komisyonun %5,5 olmasına ikna ettiklerini belirteceklerdi. Avrupa'daki usul ve sermayedarlara atıfla hükümetten de bu oranın kabul edilmesini isteyeceklerdi (BOA. ŞD. 1176/27, s. 5-8 ve 13). Ayın sonunda verilen başka bir dilekçede ise söz konusu nizamnamenin onaylanmamasından şikâyet ediliyordu. Bu sürenin şirketin faaliyete geçmesi için belirlenen süreden gittiğinin farkındalardı. Bu nedenle söz konusu dilekçede ortakların asıl üzerinde durduğu mesele nizamnamenin hükümete verilmesinden onaylanarak kendilerine iletileceği zamana kadar geçen sürenin şartnamede şirketin açılması için belirtilen sürenin dışında tutulmasıydı. Tüzük Nisan ayında verilmişti ve Ekim ayının ortasında altı aylık süre dolacaktı. Fakat hükümet tarafından onaylanmamıştı. Ortaklar bu süreyi şirketin açılması için öngörülen sürenin

[10] Alınacak olan bu miktar hakkında farklı belgelerde hem vergi hem de komisyon tanımlaması yapılmıştır. Bu nedenle metin içerisinde, atıf yapılan belgelerde geçtiği şekli ile kullanılmıştır.

dışında tutarak halihazırda Pisani'nin ölümü nedeni ile yaşanan süre kaybına yeni süreler eklemek istemiyorlardı (BOA. ŞD. 1176/27, s. 1).

Bu sorunlar, hükümet ve şirket temsilcisinin bir görüşme yapmalarına neden olacaktı. Şûrâ-yı Devlet'in Tanzimat Dairesi'nde Aralık 1883'te yapılan bu görüşmede öncelikli olarak tüzük meselesi ele alınacaktı. Hükümetin itirazları doğrultusunda yeniden düzenlenen maddeler, görüşmenin ana konusuydu. Taraflar arasındaki en önemli mesele hiç şüphesiz faiz ve komisyon konusuydu. Temsilci, rehine olarak alınan malların korunması için harcanan masraflar için bir komisyon alınması gerektiğini savunacaktı. Bu savunmasını Avrupa'dan ve özellikle de Fransa'dan verdiği örneklerle destekleyecekti. Buna karşın Osmanlı tarafı bir komisyon alımının yeni faiz anlamına geleceğini düşünüyordu. %5,5'lik bir komisyon yıllık faizi doğrudan %15,5'e çıkaracaktı. Bu defa söz konusu komisyon oranı temsilci tarafından %3'e indirilecekti. Fakat daire bunun da şartnameye aykırı olduğunu düşünmekteydi. Yeni öneri olan %3'ün kabulü de faiz oranının artması anlamına geliyordu. Bu ise şartnamede belirtilen faiz oranına aykırı bir durumdu. Dolayısıyla daire, kesinlikle bir komisyon alınmasına karşı çıkmaktaydı. Bu şekilde bir komisyon alınması halinde ise kesinlikle kısa dönemli değil senelik olması gerektiğini düşünüyordu. Yine de meselede kesin kararı Meclis-i Âlî-i Vükelâya bırakıyordu. Ayrıca görüşmede tüzüğe yeni bir madde eklenmesine karar veriliyordu. Yeni kırk sekizinci madde ile imtiyazın fesih olunması halinde rehine olarak tutulan miktarın mirasçılara geri ödenmesine karar veriliyordu. Bu doğrultuda temsilci daha önce Pisani tarafından Osmanlı Bankası'na yatırılan meblağı da garanti altına almış oluyordu. Görüşmede konuşulan bir diğer konu ise süre meselesiydi. Bu talep ise daire tarafından olumlu karşılanacaktı. Neticede rehin mallardan komisyon alınması kararı hükümete bırakılırken ikinci altı aylık sürenin nizamnamenin onaylanmasından sonra başlanmasına karar verilmişti (BOA. Y..A...RES. 24/19, s. 11; Y..A...RES. 32/49, s. 9-10; Y..A...RES. 24/19, s. 4-8). Haziran 1884'te bu görüşmeyi ele alan hükümet, komisyon konusuna olumlu yaklaşacaktı. Bu doğrultuda şirketin rehine mallardan %3'lük bir komisyon alınması onaylanıyordu (BOA. Y..A...RES. 24/19, s. 1 ve 11-12; Y..A...RES. 32/49, s. 11).

Hükümetin söz konusu kararları onaylamasına rağmen bu maddelere dair padişahın kararı ise gecikecekti. Bu nedenle Timoni ve Pisani'nin eşi Helene Pisani, Ekim 1885'te yazdıkları dilekçelerde durumdan şikâyet ediyorlardı. Hükümetin onayının üzerinden neredeyse bir buçuk yıl geçmesine rağmen hala söz konusu padişah izni verilmemişti. Bu durumun bankaya para yatırmış olan sermayedarları memnun etmediğini belirtiyorlardı. Diğer yandan bu sermayedarların bir miktar parası teminat olarak verilmişti ve bu durum bir maddi zarar ortaya çıkarmaktaydı çünkü bu meblağ başta ticaret olmak üzere alım-satım gibi alanlarda kullanılamamaktaydı. Diğer yandan söz konusu iznin uzun bir zamandan beri verilmemesi sermayedarların imtiyazın geçerli olup olmadığını sorgulamaya başlamasına neden olmuştu. Bu nedenle Timoni ve Helene Pisani, bir an önce padişahın onayının verilmesini talep etmekteydi (BOA. Y..A...RES. 32/49, s. 5-7). Hükümete verilen bu dilekçeler yaşanan gelişmelerin bir özetiyle Şubat 1886'da padişaha arz edilecekti (BOA. Y..A...RES. 32/49, s. 1). Aynı tarihte Timoni, İngiliz elçiliğini de sürece dahil etmeye

çalışıyordu. 12 Nisan 1886'ta İngiliz elçilik tercümanı Hugo Marinitch'e yazdığı mektup aracılığı ile elçinin sadrazam üzerinde bir etki oluşturmasını talep edecekti. Amacı elçinin Sadrazam Kamil Paşa'ya bir tür baskı yaparak olumlu bir cevap almaktı. Timoni bu süreçte elçilik ile sürekli temas halinde olacaktı. Bir taraftan yaşananlar hakkında tercümanı bilgilendirirken diğer taraftan da elçiliğin desteğini beklemekteydi (Castiglione, 2014, s. 184-186).

Hükümet ve şirketin üzerinde anlaşarak düzenlenen nihai tüzük, padişah tarafından onaylanmayacaktı. Yıldız Sarayı, %10 faiz ve 3 kuruşluk masraf bedelini çok görmüştü. Dolayısıyla söz konusu oranların indirilmesi gerektiğini düşünerek hükümete bu konuda bir görev vermekteydi (BOA. MV. 18/24). Bu doğrultuda verese ile yapılan görüşmede yeni bir faiz teklifi ortaya atılacaktı. Buna göre verese, faiz oranı %8'e, masraf olarak alınacak miktarı da 3 kuruştan 2 kuruşa indiriyordu. Bu doğrultuda nizamnamenin bu teklifler dikkate alınarak yeniden düzenlenmesini isteyecekti. Bu öneri Mart 1887'de Ticaret Bakanlığı'na iletilecekti (BOA. İ..MMS. 92/3887, s. 13). Teklifi görüşen bakanlık, şartnamede faiz oranının %10'u aşmaması gerektiğinin belirtildiğinden yeni teklifin bu maddeye aykırı olduğunu düşünüyordu. Diğer yandan meclis, eski faiz oranlarının yeni yayınlanmış Murabaha Nizamnamesine[11] de aykırı olduğunu belirtiyordu. Daha önce faiz %12'den %10'a indirilmiş ve bunun da %1'lik bölümünün masraf olarak görüldüğü şirkete bildirilmişti. Ayrıca verilen rehinelerden bir masrafın alınması şartnamede yer almamaktaydı. Nihayetinde bakanlık vereselerin yeni teklifini uygun bulmuyordu. Bakanlığın daha önceki fikirlerine aykırı gözüken bu kararının arkasında hiç şüphesiz Yıldız Sarayı'nın büyük bir etkisi vardı. Padişah, kesinlikle toplamda %10'u aşan bir faiz oranını kabul etmemekteydi. Bu nedenle de bakanlık, Nisan 1887'de toplamda bu oranı aşan yeni teklifi uyun bulmadığını hem hükümete hem de şirkete iletecekti (BOA. İ..MMS. 92/3887, s. 13).

Fakat yeni şartlar şirket tarafından onaylanmayacaktı. Bu şartlar altında hükümet, Mayıs 1887'de konuyu yeniden ele alacaktı. Söz konusu şartların şirket tarafından kabul edilmemesine rağmen hükümet, daha önceki şartname ve yeni yayınlanan Murabaha Nizamnamesine atıfla şirketin önerilerini uygun bulmuyordu. Söz konusu nizamnamede faiz oranın %12'den %9'a indirildiği gerekçesiyle hükümet, faiz oranının bu miktarı aşamayacağını belirtiyordu. Bununla birlikte herhangi bir masrafın da alınmaması gerektiğine karar veriyordu. Buna karşın Darüşşafaka'ya verilmesi öngörülen aidatı ise %5'e indiriyordu (BOA. İ..MMS. 92/3887, s. 11; MV. 20/24). Hükümetin bu kararı bakanlık üzerinden şirketin temsilcileri ile paylaşılsa da kabul edilmeyecekti. Dolayısıyla söz konusu karar, Temmuz 1887'de hükümet tarafından yeni ele alınacaktı. Burada daha önce kararlaştırılan %9'luk oran sabit tutulurken masraf olarak da sadece %1 kuruş alınmasına karar verilecekti. Darüşşafaka'ya ayrılan oran ise sabit tutuluyordu. Şirket temsilcileri ise hükümetin bu kararına olumlu yaklaşacaktı. Bu doğrultuda karar, tüzükte gerekli düzenlemeleri yapmak için yeniden bakanlığa havale edilmişti (BOA. İ..MMS.

[11] 1887'de çıkarılan yeni Murabaha Nizamnamesi ile faiz oranı %9 olarak belirlenmişti. Bu konuda bkz. Berber, 2014, s. 69-71; Castiglione, 2016, s. 187.

92/3887, s. 3). Padişaha arz edilen karar ise Yıldız Sarayı tarafından uygun bulunmayacaktı. Bunun üzerine söz konusu tüzüğün yeniden düzenlenmesine karar veriliyordu (BOA. İ..MMS. 92/3887, s. 1 ve MV. 22/9).

Şirket ve hükümet arasında uzun tartışmalar sonunda alınan %9 oranında faiz, %1'lik masraf ve Darüşşafaka'ya gelirden %5'lik bir aidat kararı, sarayın onayından geçmemişti. Sarayın bu kararının arkasında rehine olarak verilecek kıymetli eşyanın şerri durumunun belirsizliği yer alıyordu. Bu nedenle saray, bankanın depolarında bulunacak olan kıymetli malların fetva makamınca da *tedkîkāt-ı şerriyye*den geçirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu doğrultuda saray, bankanın şartname ve tüzüğünün meşihat makamının onayından da geçmesi gerektiğine karar vermişti BOA. BEO. 1545/115857, s. 17). Padişahın bu emri doğrultusunda meşihat, söz konusu şartname ve tüzüğe dair bir inceleme gerçekleştirecekti. Fetva makamının 1889'un hemen başındaki nihai kararına göre söz konusu bankanın açılması şerri olarak uygun bulunmuyordu. Hem şartname hem de tüzükte şeriat ile çelişen farklı maddeler olduğunu belirten meşihat, dini olarak Darütterhin bankasının açılmasına cevaz vermemekteydi (BOA. BEO. 1545/115857, s. 11-13).

Osmanlı Devleti'nin farklı kurumlarında bu gelişmeler yaşanırken şirket de girişimlerine devam ediyordu. Helene Pisani ve Timoni, sadrazama yazdığı dilekçede yaşanan gecikmeden bahsederek gerekli fermanın en kısa sürede verilmesini isteyerek süreci bir an önce tamamlamak istiyorlardı (BOA. BEO. 1545/115857, s. 3). Diğer yandan şirket, meşihatın kararından sonra teminat akçesini kurtarmak için de bir girişimde bulunacaktı. Amaçları daha önce teminat olarak Osmanlı Bankası'na verilen *iki bin* Osmanlı akçesinin kendilerine iadesinin sağlanmasıydı. Bu ana kadar tüzüğün onaylanmadığı belirtilerek söz konusu teminatın kendilerine iade edilmesi istenmekteydi. Fakat verilen izinden de resmen vaz geçilmiyordu. Bu talep Ticaret Bakanlığı tarafından görüşülecekti. Bakanlık, hala bankanın geleceğine kesin bir kararın verilmediği üzerinde duracaktı. Diğer taraftan şartnamede bu miktarın bankanın açılmasına kadar teminat olarak tutulacağı ve daha sonra iade edileceği belirtilmişti. Hatta bankanın açılamaması halinde bu miktarın iade edilmeyeceği şirket tarafından kabul edilmişti. Bu nedenle bakanlık, Darütterhin bankası konusunda kesin bir karar alıncaya kadar söz konusu akçelerin kesinlikle verilmemesine karar veriyordu. Dolayısıyla Osmanlı Bankası'na da gerekli uyarıların yapılması kararlaştırılmıştı (BOA. BEO. 1545/115857, s. 9 ve 20).

Bakanlığın bu kararı hükümete sunulacaktı. Bu doğrultuda meseleyi yeniden ele alan hükümet, yaşanan son gelişmeleri değerlendirme imkânı da bulacaktı. Banka için kurulması planlanan anonim şirketin tüzüğü padişah tarafından meşihata yönlendirilmiş, orası da şartname ve tüzükte şeriata aykırı çok fazla maddenin olduğu gerekçesiyle onay vermemişti. Bu nedenle hükümet, bakanlığın aksine teminat akçesinin iadesine sıcak bakıyordu. Saray ve meşihatın tutumunu Darütterhin bankasının açılmasına onay verilmediği şeklinde yorumlayan hükümet, söz konusu akçenin Pisani'nin mirasçılarına iade edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ağustos 1900 tarihinde aldığı karar ile Etienne Pisani'nin ölümü nedeni ile ailenin maddi olarak zor duruma düşme ihtimalini de göze alarak daha önce kendilerine verilen imtiyaz fermanının iade edilmesi karşılığında teminat

akçesinin iadesine karar verilecekti (BOA. BEO. 1545/115857, s. 1 ve 7). Bu karar Etienne Pisani ile başlayan ve 1882'de ölümünden sonra veresesi ve ortakları tarafından yürütülen bir Darütterhin bankası açma girişiminin de son bulması anlamına geliyordu (BOA. ŞD. 2590/3 ve ŞD.1207/36).

4. SONUÇ

Avrupa'da ortaya çıkan ve gelişen modern finansal kurumların Osmanlı Devleti'ne gelmesi hayli sonra olmuştur. Başta bankacılık olmak üzere XIX. kadar Osmanlı topraklarında modern finansal kurumların eksikliği söz konusudur. Yüzyılın ilk yarısında açılması kararlaştırılan bankalardan istenilen verim alınamamıştı. Kırım Harbi ile Avrupa'dan borç alınması sonucunda bu finansal kurumlar ile yakın bir temas kurulmuştu. Savaşın hemen sonrasında da Osmanlı topraklarında modern banka açma girişimleri hız kazanacaktı. Özellikle bir devlet bankası kurulması, sadece yabancılar tarafından değil Osmanlı erkanı tarafından da dile getiriliyordu. Bu doğrultuda Osmanlı Bankası'nın temelleri 1856'da atılmış fakat gerçek anlamda faaliyete geçmesi 1860'ların ortalarını bulmuştu. Bu tarihten sonra Osmanlı topraklarında özel bankaların açılması için de girişimler hızlanmıştı. Bu girişimlerin geneli yabancılar tarafından sergilenmekteydi. Başta İngiliz ve Fransız girişimciler olmak üzere Osmanlı Devleti'nde özel banka kurma teşebbüsleri birbirini izlemiştir. Bu tekliflerin birçoğu yabancılardan gelse de başta Galata Bankerleri olmak üzere Osmanlı reayasından bazı kesimler ile de ortaklık öngörülmekteydi. Bu sayede Osmanlı başkentinin eski sermayedarları, modern bankacılık etrafında Avrupa sermayesi ile ortak olacaktı.

Bu banka kurma tekliflerin birçoğunun çok uluslu teşebbüsler olduğu görülmektedir. Başta İngiliz ve Fransız sermayesi olmak üzere, Avusturya, Almanya, Amerika ve Rusya gibi ülkelerin sermayedarlarının genel olarak Osmanlı tebaası olan gayrimüslim sermayedarlar ile bir iş birliğine gittiği görülmektedir. Darütterhin bankası açma girişimi de bu teşebbüsler ile benzerdir. Levanten bir aile olan Pisanilere mensup Etienne Pisani tarafından yapılan bu teklif, Avrupalı sermayedarlar tarafından desteklenmişti. Başta altın ve gümüş olmak üzere rehin olarak verilen değerli eşya karşılığında faiz ile borç vermeyi planlıyordu. Bu fikir daha önce de gündeme gelse de Bâb-ı Âli, Pisani'nin teklifini uygun bulacaktı. İngiliz elçiliğine bir asırdan daha fazla tercümanlık hizmeti veren Pisaniler, Levanten ailelerinin önde gelenlerindendi. Sahip oldukları tarihi geçmişe paralel aile bağları sayesinde önemli bir konum elde etmişlerdi. Özellikle İngiliz elçiliğine verilen tercümanlık hizmeti, ailenin Osmanlılar tarafından da saygı görmesine neden olmuştu. Fakat son zamanlarda İngiltere dışişleri bakanlığının kendi vatandaşlarından tercümanları tercih etmeye başlaması ile aile, ticaretteki faaliyetlerine de ağırlık vermişti. Bu açıdan Darütterhin bankası açma girişimi Pisaniler'in bir bakıma tercümanlıktan bankacılığa geçiş için atılmış bir adımdı.

1877'de yapılan bu öneri Bâb-ı Âli tarafından uygun bulunmuştu. Fakat hükümet ve şirket arasında bazı maddeler konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Bu anlaşmazlıkların başında faiz oranı, rehine bırakılan mallardan alınacak vergi ve Darüşşafaka'ya bankanın yıllık gelirinden verilecek ücret yer almaktaydı. Hükümetin şartnamede %10 olarak belirlediği

faiz oranı, Pisani tarafından ilk başta %12 olarak önerilecek fakat kabul edilmeyecekti. Fakat Etienne Pisani, daha sonrasında hükümetin bu kararını kabul etmişti. Fakat bu süreçte vefatı, gerekli fermanın hazırlanmasını bir süre ertelemişti. Bu kayıp sonrasında Pisani'nin vereseleri ve ortakları ile yeni bir süreç başlamıştı. Hükümet faiz oranının toplamda %10'u geçmemesi konusunda kararlıydı. Şirket ise farklı öneriler bu oranın arttırılmasına yönelik bir politika izlemişti. Hükümet ile şirket arasında zaman zaman ortaya çıkan ortak kararlar ise Yıldız Sarayı tarafından kabul edilmeyecekti. Padişahın birkaç defa hükümet ve şirket arasında alınan ortak kararı reddettiği görülmektedir. İlk başta faiz oranının yüksekliğinden kaynaklanan ret kararlarını en sonunda şirket hükümlerin şerri hukuka aykırılığı gerekçesi izlemiştir. Bu açıdan bakıldığında II. Abdülhamid'in bankanın açılmasına soğuk baktığı sonucu çıkarılabilir. Her ne kadar Pisani'nin vefatından önce fermanın verilmesi kararlaştırılmış olsa da daha sonraki süreçte hükümetin de onayladığı kararların Yıldız Sarayı'ndan döndüğü görülmektedir. Bunun nedenleri arasında sultan ile İngiltere arasındaki yeni politik durum olduğu öne sürülebilir.

1877'de başlayan bu süreç 1900'a kadar devam etmiş, en sonunda taraflar arasındaki uyuşmazlık nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Şirketin Pisani sağken yatırılan teminat akçesinin iadesi talebi, hükümet tarafından uygun bulunmuştur. Her ne kadar şartnamede iade edilmeyeceğine dair bir madde olsa da Pisani'nin ölümünden sonra vereselerin maddi zorluk yaşayabileceği göz önüne alınarak teminat akçesinin iadesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda Darütterhin bankası kurma girişimi yaklaşık on üç yıllık süreç sonrasında olumsuz bir şekilde nihayete ermiştir. Hiç şüphesiz bu sürece yaşanan siyasi konular da büyük etki etmiştir. Her ne kadar bankanın ele alındığı belgelerde bu duruma işaret edilmese de aynı dönemde Berlin Kongresi'nde beklenilen İngiliz desteğinin alınamaması ve Kıbrıs sorunu, hiç şüphesiz II. Abdülhamid'in İngiliz sermayesine soğuk bakmasına neden olmuştur. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı asırlık politikasındaki gözle görülür değişim yeni sultanı da doğrudan etkilemiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Hüseyin Yılmaz tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi
A.}DVN.MKL. 34/5.

BEO. 1545/115857.
HR.İD.. 236/62.
İ..MMS. 92/3887.
MB.İ... 47/32
MV. 18/24.
MV. 20/24.
MV. 22/9.
ŞD. 1176/16.
ŞD. 1176/27.
ŞD. 2459/15.
ŞD. 2590/3.
ŞD. 2893/20.
ŞD.1207/36.
ŞD.2459/15.
Y..A...RES. 24/19.
Y..A..m.RES. 32/49.
Y..PRK.AZJ. 2/41.

Araştırma Eserler

Akyıldız, A. (2009). Sarraflık, Osmanlı Dönemi. *TDVİA*, 163-165

Akyıldız, A. (2018). *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyıldız, A. (2023). Meclis-i Vükelâ. *TDVİA*, 251-253.

Al, H. (1997). *Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: http://tez2.yok.gov.tr/

Al, H., Akar, Ş. K. (2015). Osmanlı Dönemi İstanbul'unda Finans. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul: İsam, 6, 260-2293

Al, H., Akar, Ş. K., Bayraktar, K. (2014). *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme, Devlet-İ Aliyye-İ Osmaniyye'de Merkez Bankası Arayışları*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Alexander H. G. (2000). Dragomans' Careers: The Change of Status in Some Families Connected With The British and Dutch Embassies at İstanbul, 1785-1829. *Friends and Rivals in The East: Studies in Anglo-Dutch Reletions in The Levant From The Seventeenth to The Early Nineteenth Century*. (ed. Alastair Hamilton, Alexander H. De Groot ve Maurits H. van den Boogert), Leiden-Boston-Köln: Brill, 223-246.

Apak, S., Tay, A. (2012). Osmanlı Devlet'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3*, 63-103.

Autheman, A. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Bankası*. (çev. Ali Berktay), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Bağış, A. İ. (1983). *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Berber, M. A. (2014). *From Interest to Usury: The Transformation of Murabaha in the Late Ottoman Empire*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul).

Berridge, G. R. (2004). Dragomans and Oriental Secretaries in the British Embassy in Istanbul. *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*. (ed. A. Nuri Yurdusev), New York: Palgrave Macmillan, 151-166.

Boogert, M. H. V. (2014). *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi, 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar.* (çev. Ali Çoşkun Tuncer), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bölükbaşı, Ö. F. (2014). İstanbul Sarrafları (1691-1835). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30, 19-96.

Castiglione, F. (2014). Levantine' Dragomans in Nineteenth Century Istanbul: The Pisanis, the British, and Issues of Subjecthood. *Osmanlı Araştırmaları*, *44*, 169-195.

Castiglione, F. (2016). *Family of Empires: The Pisanis in the Ottoman and British Empires*. (Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi, Michigan).

Cunningham, A. (1993). The Dragomans of the British Embassy at Constantinople. *Eastern Questions in the Nineteenth Century: Collected Essays,* (ed. Edward Ingram), Londra: Frank Cass, 2, 1-22.

Demirkol, G., Polatcı Demirkol, T., (2024). Osmanlı Devleti'nde İlk Banka Yolsuzluğu: Simonoviç Davası (1873-1875). *Belleten*, *88*(312), 477-511.
Ergin, F. (1980). *Kredi Sistemi*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
İnalcık, H. (2017). İmtiyâzât. *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, Ankara: İSAM Yayınları, 181-184.
Jamgoçyan, O. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık, Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850).* (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kindleberger, C. P. (1985). *A Financial History of Western Europe*, Londra: George Allen&Unwin.
Kütükoğlu, M. S. (1991). Avrupa Tüccarı. *TDVİA,* 159-160.
Kütükoğlu, M. S. (1998). Hayriye Tüccarı. *TDVİA,* 64-65.
Ortabağ, E. (2018). *Osmanlı Döneminde Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
Paço, D. D. (2022). Women in Diplomacy in Late Eighteenth-Century Istanbul. *The Historical Journal, 65*(3), 640-63.
Sayar, A. G. (2020). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken.
Serdaroğlu, Ü. S. (2021). *Osmanlı Devleti'nde İlk Banka Dersaadet Bankası. Tüccarlar ve İş Ağları*. İstanbul: İktisat Yayınları.
Yaycıoğlu, A. (2019). Perdenin Arkasındakiler: Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme. *Festschrift in Honor of Özer Ergenç, Türklük Bilgisi Araştırmaları, 52*, 375-396.